

Természetrájk és biológia: Az emberi test

Fizika: Hidrosztatika, hidrodinamika, aerosztatika, aerodinamika, meteorológia, hangtan, termodinamika, elektromosság

Kémia: A magtól a lisztig; a fehérje, a cukor, keményítő, zsírok, olajok, cellulóz; bőr és cserzés; sajtfeldolgozás; fémfeldolgozás

A 14. év táján egy nagy robbanássá fokozódik a korábbi lázadás, hiszen a „forradalmak korát” élik. (Ennek a belőlük fakadó sajátosságnak megfelelően ekkor tanulnak a történelem nagy forradalmairól.) Erős érzelmi momentumokkal *bővül az improvizáció* is. A drámaiság az ellentétek, az erős személyiségek, a becsület, a lovagiasság és az igazság iránti érdeklődésben jut kifejezésre. Ekkor a *szatirikus kifejezőmód*, a nagyhangú vagányjátékok a szokásosak. A szereposztásnál a tanár arra figyel, hogy mindenki tudja, hogy elfogadják, hogy személy szerint ő fontos.

Ennek az évnek a végén az osztály elbúcsúzik az osztálytanítójától, s emiatt a tanévet egyfajta ünnepélyességérzés kíséri végig. *Igazi, nagy volumenű színdarabbal zárják az évet*, olyannal, amelyik már minden ízében hasonlít az „igazi” *színházi előadásokhoz*. A próbafolyamatot is igyekeznek az osztálytanító úgy felépíteni, ahogyan az egy *klasszikus színházban* szokás. Nincs szükség formabontó stílusra, abszurd darabra, hanem az „igazi színpad”, a klasszikusra hasonlító díszlet, kellékek és jelmezek, valamint az elhagyhatatlan világítás lesz elsőrendű, miként a korábban már megszokott, élő hangszerezés játék ugyanúgy. Fontos, hogy mivel egész évben erre készülnek lélekben a kamaszok, és heteken, hónapokon át folyik a próbamunka, ne csak egy előadást tartsunk, hanem vigyük – miként már az előző években is – egy kisebb vándorútra a darabot.

Jegyzetek

1. Dr. Mesterházi Zsuzsa, az ELTE-Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai karának nyugalmazott főigazgatója. Felhasznált szövegrészek: *A gyermek* (tanulmány)
2. Pohl Balázs Waldorf-osztálytanító és drámatanár. Részlet a Rákosmenti Waldorf Iskolában, *Drámai nézőpont* címmel 2006. január 30-án tartott előadásának Miókovics Edit által lejegyzett változatából.

Felhasznált irodalom

A Waldorf-iskolák kerettanterve

Gabnai Katalin: Drámajáték

Gabnai Katalin: A találkozás tanítása avagy színház és dráma a nevelésben – Versmondó, 1994 december

Mihail Alexandrovics Csehov (1855-1913): A színészhez – A színjátszás technikájáról

Játékkal megérintve

Csüllög Ferenc

Csüllög Ferencről

Azon kevés tanítványaim közé tartozik a tanító úr, aki nemcsak jó rendező – ilyenek, hála Istennek, többen vannak –, de aki írásban is számot tud adni a rendezéseiről. Prófétai hevületből ment Baranya beás községeibe, hogy onnan kétségek közt távozzon, majd tapasztalatokban gazdagodva, békésebb tájakon alkotson jelentőset. Csüllög Ferenc lehetőséget nyújt arra, hogy hullámhosszára állván, kövessük alkotó útján, ahogy Trencsényi Laci írta nekem, szabadversének segítségével.

Érintett ember vagyok. Megérint, megrezdít belülről, ha történik valami velem, ami szép, ami fáj, ami kibillent a mindennapi „ugyanaz”-ból. Egy képpel indult legutóbb, ami megérintett, úgy, hogy beleremegtem.

A kiválasztott. Előadás Nagykörösön, a színházban, 1998 körül. A kép bal szélén 14 évvel és 20 kilóval fiatalabb önmagam. És a többiek: szépek, fiatalok, lendülettel, erővel, étellel teli. Van, aki azóta már elköltözött a másik hazába. De itt még nem gondoltunk arra, ami következik. Távolba néztünk, bele a közönség szemébe: „El ne felejtsem!”. És vártuk, mi lesz. Feszült csend, lélegzetvételek zakatolása, összehúzó pillanat... azután robbanás. Taps, siker, és az érzés, hogy beléptünk a közönség lelkébe egy pillanatra, és ott is hagyunk valamit.

1996, *Nagykőrös*. A gimnazista kisdíák bontogatja szárnyait. Addig verseket mondtam, egyetlen színpadi szerepem a Négyszögletű kerek erdőben az a fa volt, ami Szörnyeteg Lajosra ráesett... Nem egy ígéretes kezdet, de kezdet!

Megjelent egy kalapos ember. Júniusban. Ez már gyanús volt. És még gyanúsabb, amikor elkezdett játszani velünk. Itt egy szék. De ez most nem egy szék, mi legyen? Játssz el! Legyen, mondjuk, fedezék egy csatában? És az akkor 68 éves Debreczeni Tibor hasra vágta magát, és játszott velünk. Ott helyben megnyerte a „csatát”: ősszel felvettem a drámapedagógiát a tantárgyak közé.

Alkottunk, bekerültünk egy olyan műhelybe, ahol nyomot hagyó előadások születtek. Úgy, hogy sokszor csak a színpadon, a bemutatón vettük észre, mit is hoztunk a világra pár hét alatt, gyakran improvizálva, a játék hevében.

Isten bárkájában. Az első darab.

Paravánokat gyártottunk, amikből bárka lett. Csontváry képe, a Noéhoz hasonló vén próféta a paraván vásznára tűzve. Gyerekekkel játszottunk, s mindjárt az elején a legnehezebb feladatot oldottuk meg: már régóta nem játszó emberek játszottak együtt még játszókcal. A kisgyermek játszik, neki ez a természetes közeg, ahol a legtöbbet mozog. Nekünk újra gyermekké kellett válnunk, melljük ülni, családot alkotni, szerepeket osztani a sötét bárkában, amit csak a jó öreg főiskolai reflektorok fénye világított meg. Nem tudom, megvannak-e még...

Szép Domokos Anna. Tamásitól.

Megrendítő szöveg, amit alig-alig értettünk, de képeket alkottunk hozzá, szimbólumok sorát: a leány, az anya, a kísértet, a madár, a hold képét, énekel, félhomályban, színekkal, leplekkel, fehérben-feketében. Noé-körnek neveztük magunkat, és iskoláról-iskolára, gyülekezetről-gyülekezetre járva egyre inkább éreztük, hogy ez jó. Vittük Erdélybe is mindkettőt: Noét és Annát. És ott is működött minden. Megöleltek minket, és mi nem is tudtuk, hogy mit adtunk, olyan sok volt az, amit kaptunk. Érik a gyümölcs. Zöldek voltunk, éretlenek, de már látszott, hogy a napfény kezdi kihozni belőlünk a színeket, ízeket, és jöhet a következő falat, ami ízesebb lesz, mint az első kettő.

A kiválasztott. Ahogy a fenti képhez érkeztek a kommentárok, az emlékezés felszakította bennünk az évtizede ki nem mondott szavakat. Olyan mélyen belénk égett a szöveg, hogy most, 14 év után is felmehetnénk a színpadra, és folytathatnánk, ahol az utolsó meghajlással abbahagytuk. Mert ez szertartás volt, ősi mágia, a kőrösi határban vágott botok láncos csörgése, a deszkákon dübörgő lábak zaja, az extázis a nyitó táncban, és a tánc, a tánc... Vártuk a végét minden alkalommal: nem halt meg Petőfi a csatában, kijött a csatából! És: el ne felejtsem, el ne felejtsem, el ne felejtsem! Hej, fel a botok a levegőbe, elkapni, és mozdulatlanul markolni a feszültséget!...

Ami még a főiskolán történt, az is említésre méltó. Az egyik egy 1848-as műsor volt, Bucz Hunor darabja: „*Pannónia, ne feledd halottaidat!*”. Villámgyorsan készült, de jó lett. Olyan elemekkel, amiket később is elővettem.

Egy másik is eszembe jut: *A walesi bárdokat* mondtam benne, akkor értettem meg, miről szól.

És az első saját darab, „*A pokol vizei ellen*”. Az első teremtés. Amikor alkotni, létrehozni akarsz, és egy áldott pillanatban megtörténik a csoda: a ceruza elindul a papíron, és mire felocsúdsz, visszanéz rád az addig elképzeldhetetlen. Barber *Adagio*ja volt hozzá a zene, meg Bartók *Allegro barbaro*ja. Volt Kőrösön egy bolt, ahol főiskolás zsebemnek megfelelő áron magnókazettákat árultak. Ott akadtam rá ezekre is, valamí zágrábi zenekar játszotta a darabokat. És ahogy ezek összeértek a színpadon ezzel (Kibédi Varga Áron: *Fohász 1957-ben*):

„Te, a minden és a semmi ura,
a könnyező és a kajánul röhögőké,
hörgő hősöké és kivégzőké,
gondolj velünk,
ne feledkezz meg azokról,
akik hiába vesztek el,
akik belefűlladtak a szennyes árba,
ne feledkezz meg azokról,
akik bitóra várnak és tarkólövésre,
és a tízezrekről sem, akik némán,
egyre némábban,

*úsznak és hadakoznak a pokol vizei ellen.
Amen.”*

Ez volt a katarzis.

Kiültetve a főiskola üvegházából a valóság földjébe: Baranyába kerültem. A világ legvégére, ahol magam sem tudom, hogyan bírtam ki 20 hónapot. Az Ormánság nem az alkotás, hanem a pusztulás helye volt, főleg a lélek pusztulásáé. De itt is született valami, az ottani nehézéletű gyermekekkel. *Mi volnánk itt a folytatás* – egy kis pódiumi színjáték, a millecentenáriumra. Sípbal-dobbal, nádi hegedűvel.

Furcsa módon mindig arra törekedtem, hogy ezt az időszakot teljes mértékben kitöröljem az emlékezetemből. Kezdő tanítóként sokkoló volt az Ormánság testi-lelki nyomora, az üres templomok, a generációk óta felhalmozódott szenvedések nyoma a gyerekekben, akiket nap, mint nap láttam, tanítottam, összeszedtem az utcákról, kinyitottam előttük a könyvtár ajtaját, és együtt fociztunk a pályán, esténként meg sütöttük a szalonnát. Az orvos, a polgármester és a lelkész-tanító: a klasszikus falusi értelmiségi szerepek egyikét vinni, ez nem egy szárnyát próbálgató fiatalnak való. 20 hónap után elmenekültem. Emlékszem arra az éjszakai csomagolásra, amikor mindent bezsúfoltunk az autóba, hogy nehogy még egy fuvar miatt vissza kelljen térni. Azóta sem jártam arrafelé. Irigylésre méltó dolgokat kaptam ugyan, házat, kertet, könyvtárat, gyülekezeteket, de ez nem volt elég a maradáshoz. Az emlegetett érintés, amit a lélek kapott, inkább ütés volt. Egyszer biztosan eljön az idő szembenézni mindezekkel, és számvetést készíteni, de nem most.

Am az a kis színdarab, ami ott készült, később még itt, Gyulán visszatért. Beleírtam minden illúziómat, ami a sárba taposott Ormánság majdani felemelkedéséről szólt, hátha ad ez valamit a hallgatónak –, és lélekből játszottunk a gyerekekkel. Erre szívesen emlékszem.

2001. Még Magyarmecske, még bírom. Még írok is. Éppen József Attila érdekel. Mindig is érdekelt. Debreczeni Tibor hívott, én meg írtam. Ő is írt. Rólam: „*Az Isten itt áll a hátam mögött*” – „Csüllög Ferenc szerkesztett színjátékának előadásában, a szerzőn kívül, közreműködött még Rádi Nóra és Gál Károly. Csüllög Ferenc (nekem Ferikém) magyarmecskei tanító, volt nagykorösi tanítványom, színjátszóm, segédrendezőm, sértődésre hajlamos színpadtitkárom, aki elvonult Baranyába, egy régi egykés faluba, ahol most már csak beás cigányok élnek, hogy azok gyerekeit tanítsa, s tájoló prédikátorként vigye az igét a református szórványba, nos, ő úgy határozott, hogy József Attila műveiből és életéhez kapcsolódó dokumentumokból készít műsort. Meglepetésül nekem is. Ugyanis semmibe nem voltam beavatva. Csüllög Ferenc érzékenyen alkotott, s jó érzéssel alkalmazta a tanult és kitalált dramaturgiai elemeket ahhoz, hogy egy figyelemre méltó, bensőséges, kissé mélabús, mondhatni neurotikus életérzést fogalmazzon meg. Ez itt a Kuckóban igen megfogta a fiatalokat, kevésbé az idősebbeket. Az ifjabbak – ez kiderült a vitából – azonosultak a színjáték-hangulattal, a másik felet maga József Attila irritálta. Lipót Andreát, volt „karácsonyost” – miután érzékeny impresszionista módján szólt hozzá –, megkértem, írja le véleményét. Ebből idézek: „Miként az illat, ami elillan előlünk, ám utánakapjuk a fejünket. Ilyen ez a mai este, finom és felkavaró. Ne firtassuk, hogy miért! Élvezzük! És fussunk utána!...”

Még ma is Ferikém vagyok, hála Istennek.

Pécs következett. Két színpad vezetése, általános iskolások és gimnazisták. Nagy feladat, lelkes fiatalok, nagy tervek, újra és újra nekifutások, nagy lélegzetek és életre szóló élmények. Ha valamiért érdemes volt, értük igen! Idemácsolok három akkori írást, akkori fejjel születtek, de lehet bennük igazság. Ha így van, itt a helyük.

Először a kicsikről:

„*Köszönöm, hogy együtt játszottunk! (Avagy: 462 kézfogás minden héten a Refi színpadán)* Szerda, háromnegyed négy. Sportcsarnok, színpad. „Mindenki itt van? Akkor bemelegítés! Tapsra elindul, egyre gyorsuló mozgás. Töltsd be a teret!”

Már második éve töltjük be a teret, a színjátszó szakkör addig hiányzó terét az iskola életében. Nem mondom, hogy mindig zökkenőmentesen, de úgy érzem, sikeresen. Sikeren az együttjátszás örömét értem, ez a színpad, a drámajáték, a színjátszás igazi feladata gyermekkorban. Ha ez megvan, sikeres lesz minden, amibe belekezdünk. Próbálkozhatunk ennél nagyobb feladatokkal is. Mi is megtettük, de beletört a bicska a *Szegény Dzsoni és Árnika*-ba. Lett belőle egy madár: *A csalogány*, Andersentől. Ez volt az első bemutató 2005 júniusában. Persze az erőltetett menetben sokan elfáradtak, és idén teljesen új társulattal dolgozunk tovább. Lelkesek vagyunk, és szeretünk együtt játszani.

Persze új darabon is dolgozunk, idén is szeretnénk odaállni a közönség elé: megmutatjuk, hová jutottunk el egy év alatt. Mit adott nekünk az a heti egy órányi közös játék? Legyetek ránk kíváncsiak! Szerda, háromnegyed öt. „Néhány szó a mai próbáról: örülök, hogy végre mertél játszani! Ezt már szeretem! Jövő héten találkozunk! És szokás szerint mindenki kezét fog mindenkivel: *Köszönöm, hogy együtt játszottunk!*”

Az a bizonyos új darab *Az ördög három arany hajszála* volt, a legnagyobb sikerünk. Példás összefogással született meg, nagy vállalkozás volt egy olyan mesét színpadra álmódni, amelyben 25 szereplő mozgott, játszott együtt. De díszletek épültek, zene született, profi színpadvilágítás, jelmezek, és ami a legfontosabb, együtt játszhattam a tanítványokkal. Ez volt a legemlékezetesebb az egészben. Katarzis.

És a nagyok: az egyik előadásra készülve vita tört ki a gyerekek között a szereposztást illetően. Kisebb szerep-nagyobb szerep. Kinek mi jusson? Elégedetlenek voltak. Ekkor született ez a pár jó tanács:

„*Az én színházam ilyen.* A színház vajon mire való? Mire jó a nézőnek, és elsősorban mire jó a színésznek, a rendezőnek, azaz: a színházon belül és kívül lévő embernek? Ez a gondolat foglalkoztat mostanság. Remélem benneteket is megfertőzlek vele, mert a Shakespeare-darabbal nagy fába vágtuk a fejszénket, és magasra tettük a mércét. Nem tudjuk megcsinálni, ha nincs valami koncepciónk, magyarul: ha nincs vele valami célunk. Hadd írjam le, hogy nekem mi a céloom ezzel az egész színházasdival, aztán kérlek, ti is gondolkozzatok el ezen! Először tehát lássuk: *mire való, miért jó a színház, a színjátás a színházi embernek?* Márpedig ti azok vagytok. Én úgy érzem, hogy aki színházat csinál, az a saját lehetőségeit kutatja, önnön maga korlátait próbálja túllépni. Saját képességeit tolja a határértéken túlra. Ha játszok, ha rendezek, a magam bőréből próbálok kibújni, mint a lepke a bábból. Feszítem magam, és egy újjászületésben veszek részt. A saját éneket szülöm újjá a *SZEREP* segítségével. Szébbé, jobbá. Még egy gonosz karakter is segíthet ebben. Nem magamat mutogatom, amikor játszok! Nem a szereplésért szerepelek. Azt mutatom be a közönségnek, hogy ki lettem a szerep segítségével. Hová jutottam el, milyen meszire toltam ki a határait, hol vannak most lehetőségem korlátai?

A színház elsősorban nem szórakoztatásra való. Hanem arra, hogy megmutassam, hogyan változott a személyiségem, mire vagyok képes, mióta ezzel a szereppel foglalkozom, *MIT HOZOTT KI BELŐLEM EZ A SZEREP?* A színész, a rendező átszűri saját magán a szöveget, a szerepet, és a használható dolgok fennakadnak ezen a szűrőn. Azok a dolgok, melyekkel magamat építhetem tovább, melyek által több leszek. Ez lehet egy mozdulat, akár egyetlen egy az egész darabban; egy gesztus, viszonyulás a másikkal, egy pillantás, egy mélyebb rétegben rejtőzködő másodlagos jelentés megérzése, felfedezése. Egy érintés. Amikor „rezonálok” arra, amit a szerző leírt. Amikor tudom, mit akart. A darabban. És velem. Ez a színész, a rendező, a kellékes, a sűgő, a díszlettervező és mindenki feladata. A saját fejlődésem szolgálatába állítani a darabban kapcsolatos összes munkafolyamatot.

Ez az ok, amiért játszok. De mi a cél? A cél ugyanígy, de a nézőn keresztül közelítendő meg. A cél az, hogy a darabot úgy tegyük le a néző elé, hogy ő maga is keresztülmelessen azon a folyamaton, amin mi is az alkotás ideje alatt.

A NÉZŐNEK NEHEZEBB A DOLGA. Van másfél órája arra, amire nekünk fél évünk volt. Nyilván kevesebb akad fenn az ő szűrőjén, mint a miénken. Úgy kell elé tárunk a darabot, hogy legyen „rezonancia”-élménye. Lehet, sőt biztos, hogy nem azok a pillanatok épülnek be a néző személyiségébe, mint a miénkbe. Sőt, megkockázatom: csoda, ha tartósan beépül valami. Ha megtörténik, ha hazavisz valamit a néző, és még másnap is emlékszik rá: akkor jó volt a darab, és megtettük a magunk részéről a megtehető.

A zenekari próba közben a sarokba támasztott hegedű húrjai is megrezdülnek. Ilyen a mi munkánk is: mi vagyunk a zenekar, a közönség a hegedű...

Mi tehát a színház célja? Elsegíteni a nézőt a célba, ahová én már elértem.

Most Gyulán élek, és csak ritkán rendezek, vagy írok. Elvéve, versenyekre, nagyobb eseményekre, ünnepi forgatókönyvekre használom azt, amit tanultam 16 év alatt. De azt tudom, hogy mire használom azt a csekély tudást, ha előveszem.

Arra, hogy a gyerekek elkezdenek játszani. Együtt velem, és egymással. Az elidegenedés ellen. A játék örömeért. Amiért én is elkezdtem, amikor először megérintett a színpad varázsa, a játék öröme.

Mert megérintett.

Érintett ember vagyok.

